

М.І. Чумарна

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

**ПІДРУЧНИК
ДЛЯ 2 КЛАСУ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
(у 2-х частинах)**

Частина 1

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН
2019

Підручник створено за типовою освітньою програмою, розробленою під керівництвом Р.Б. Шияна.

Чумарна М.І.

Ч 90 Українська мова та читання : підручник для 2 кл. закладів загальн. серед. освіти : у 2 ч. Ч.1 / М.І. Чумарна. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2019. — 144 с. : іл.

ISBN 978-966-10-5842-1

Зміст підручника відповідає Державному стандарту початкової освіти та типовій освітній програмі, розробленій під керівництвом Р.Б. Шияна.

Для учнів 2 класу.

УДК 811.161.2(372.46)

Охороняється законом про авторське право. Жодна частина цього видання не може бути відтворена в будь-якому вигляді без дозволу видавництва.

ISBN 978-966-10-5842-1

© М.І. Чумарна, 2019

© Навчальна книга – Богдан, 2019

Умовні позначення

прочитай

словник

дай відповіді
на запитання

гра

робота в парах
або групах

виконай письмово

подивись,
послухай

творче завдання

Дорогі друзі-другокласники!
З перших сторінок цієї книжки ви
познайомитесь зі своїми допитливими
ровесниками Олею і Тарасиком, разом з ними
будете відкривати для себе цікавий світ рідної
Мови, своєї батьківщини України, всього
довколишнього царства мудрої живої Природи.
Ви зіграєте в цікаві ігри, засвоїте багато
таємниць Слова, що вміє розкривати наші серця
у дружбі і радості.

Я ІДУ У ДРУГИЙ КЛАС

Відлетіло літо із пташками

Відлетіло **літо** із пташками —
нині я іду у другий **клас**!

Подружусь з цікавими книжками
і усіх-усіх здивую вас:
вмію вже читати й рахувати,
гарно малювати і писати,
з друзями в цікаві **ігри** грати
і **весь** світ довкола пізнавати!

1. А яким було літо для тебе? Розкажи, які цікаві пригоди трапилися з тобою влітку. Спробуй написати маленьку розповідь, скласти вірш чи намалювати малюнок.

2. Пригадай, що ви вивчали у першому класі про звуки мови. Прочитай виділені у вірші слова і випиши з них букви, що позначають голосні звуки. Чи всі голосні звуки української мови є у цих словах?

3. Добери і запиши п'ять слів, вимова яких починається з голосного звука.

4. Зверни увагу, чи є у виділених словах літера, яка не позначає звука. Як вона називається? Добери і запиши три слова з цією літерою.

В українській мові шість голосних звуків. Вони позначаються на письмі десятьма буквами.

Звуки: [а] [о] [у] [е] [и] [і]

Букви: а я о у ю е є и і ї

5. Поясни значення даних слів і побудуй їх звукові моделі.

алфавіт

вересень

Оля і Тарасик — другокласники. Вони разом ідуть до школи. Дорогою вітаються з сусідами, зі своїми улюбленцями — котиками, собачками, пташками, що зустрічають їх веселим щебетанням, з сонечком, з небом, з хмарками.

Сьогодні вони діляться враженнями про літо. І при цьому грають в улюблені мовні ігри. Тарасик розповів про літо так:

Літо. Тепло. Сонце. Радість. Відпочинок.
Мандрівка. Подорож. Море. Ліс. Гори.

А Оля продовжила його розповідь такими словами:

Щасливе. Радісне. Тепле. Сонячне.
Цікаве. Приємне. Незабутнє.

1. Чим відрізняються між собою слова, якими змальовують літо Оля і Тарасик? На які питання вони відповідають?

2. Випиши слова *приємне*, *незабутнє*, поділяючи їх на склади. Порахуй голосні звуки. Скількома буквами вони позначені?

У слові стільки складів, скільки голосних звуків.

3. А чи можна розповісти про літо за допомогою слів, які відповідають на питання «що робить?».

4. Спробуй придумати схожі тексти про осінь. Запиши їх і намалюй малюнок.

Оля і Тарасик влітку люблять спостерігати за природою та зберігати цікаві фото у своїх папочках. Поглянь на їхні світлини і поміркуй, хто з друзів до чого уважніший.

1. Опиши словами, що ти бачиш на світлинах. Створи маленьку оповідь за зображеннями (усно або письмово).

2. Усно продовж речення.

Другокласники Оля і Тарасик уже вміють

3. Запиши у зошит, що вмієш ти.

Я вмію _____

Мені подобається _____

Я люблю _____

Я знаю _____

4. Зверни увагу на виділені літери. Які звуки вони позначають?

5. Запиши літери, що позначають два звуки, і добери слова, що починаються з них.

Букви **я**, **ю**, **є** позначають два звуки [йа], [йу], [йе] на початку слова, після голосного та після апострофа: *яблуко, грає, в'юн*.

У середині та в кінці складу букви **я**, **ю**, **є** позначають голосні [а], [у], [е] і м'якість попереднього приголосного: *рясно, люлька, осіннє*.

Буква **ї** завжди позначає два звуки — [йі]: *їжак, поїзд, гаї, солов'ї*.

Дорогою до школи наші друзі люблять ділитися своїми враженнями від побаченого. А за все літо цих вражень назбиралося дуже багато. Тарасик відпочивав з батьками в Карпатах. Йому вдалося піднятися з татом високо в гори і навіть сфотографувати рідкісну квітку — едельвейс.

А Оля їздила з батьками на море. Вона сфотографувала зблизька хвилю і черепашку, яку викинуло на берег.

Ось як вони розповіли про побачене, використавши розповідь як гру. А гра полягає в тому, що треба, не зупиняючись, промовити якнайбільше слів.

Тарасик почав так:

Карпати — високі, зелені, запашні, цікаві, таємничі...

Як тільки він зробив паузу, у гру вступила Оля:

Море — глибоке, синє, лагідне, холодне...

Тут вони обоє замовкли.

1. Допоможи виграти одному з друзів, продовживши ряд слів про гори чи про море. Запиши їх у свій зошит.

2. Зіграй зі своїми друзями в улюблену мовну гру Олі і Тарасика.

Прочитай уривок із казки Г.К. Андерсена «Русалочка».

Русалочка

Уривок

...Далеко, у відкритому морі, **вода** така синя, немов пелюстки волошок, і така прозора, наче скло, — проте й глибоко там! Жоден якір не дістане дна. Багато дзвіниць довелось би поставити одна на одну, щоб верхня могла виднітися з води. Внизу, на самісінькому дні, живуть русалки.

Не подумайте, що там, на дні, лише голий білий **пісок**, — ні, там ростуть дивовижні дерева й квіти з такими гнучкими стеблинами та листям, що вони ворухнуться, як живі, при найменшому русі води. **Риби**, великі й маленькі, мелькають між гіллям, зовсім так, як у нас у повітрі пташки.

У найглибшому місці стоїть палац морського царя. Стіни його з коралів, великі гостроверхі вікна з найпрозорішого янтарю, а дах з черепашок, які розкриваються і закриваються від припливу та відпливу. Це надзвичайно красиво, тому що всередині кожної **черепашки** лежить сяюча **перлина**, навіть єдина з них була б багатую оздобою в короні королеви...

Переклад українською Оксани Іваненко

Прочитай пояснення виділених слів.

Якір — пристрій для утримання на місці кораблів.

Корали — вапнисті камені рожевого, червоного або білого кольору, що утворюються на морському дні.

Янтар (бурштин) — скам'яніла смола хвойних дерев, що використовується для виготовлення прикрас.

Черепашка — тверде захисне покриття деяких молюсків і слимаків.

Перлина — дорогоцінний камінь, що утворюється в деяких черепашках.

1. Зверни увагу на виділені в тексті слова. На яке питання вони відповідають? Добери до них слова, що відповідають на питання *який?*, *яка?*, *яке?*. Запиши.

2. Придумай речення з цими словами або створи власну розповідь про свою літню мандрівку.

Слова, які відповідають на питання *хто?* або *що?*, означають назви предметів. Це слова — назви предметів.

Слова, які відповідають на питання *який?*, *яка?*, *яке?*, *які?*, називають ознаки предметів. Це слова — назви ознак.

Слова, які відповідають на питання *що робить?*, *що роблять?*, *що робив?*, *що зробив?* *що робити?*, *що зробити?*, означають дії предметів. Це слова — назви дій.

Пограйте в гру «Слова».

У Олі з Тарасиком для цієї гри є вирізані з картону картки з буквами. Вони вже знають, що не на кожну букву можна придумати однакову кількість слів.

Сьогодні Оля витягла картку з літерою К і дуже зраділа. Як ти гадаєш, чому?

1. Спробуй зіграти разом з Олею — запиши слова, що починаються на літеру К. Оля придумала їх аж 20. А ти?

2. Тарасикові випала буква О. Але він програв Олі. А ти? Можливо, тобі вдасться виграти. Запиши в зошит слова, що починаються на букву О.

3. Поміркуй: більше слів можна придумати на букву, що позначає голосний звук чи приголосний? Для зручності пригадай всі голосні та приголосні звуки. Які звуки називаються приголосними?

4. Наші друзі вважають, що найбільше слів можна придумати на літеру С. Можете перевірити це, зігравши в мовні ігри.

* * *

Сонях сонечко зустрів,
сонях сонечком розцвів.

Марія Пономаренко

* * *

Це **сон** чи **сонце**
загляда в віконце?

5. Чи вдалося тобі придумати більше слів, що починаються літерою С?

6. Поміняй місцями склади у слові «сос–на». Що в тебе вийшло? Запиши.

7. Добери і запиши слова зі складом «со», використовуючи його на початку, в середині і в кінці слова.

Золоті бджоли

У нас новина — дідусь завів бджіл. Дві маленькі хатки стоять за нашою великою хатою у садку, і я вже зранку біжу до них.

Хатки називаються вуликами.

Продеру очі, зирк у вікно — сонячні промені так і стрибають по шибках.

Зирк по хаті — їх повна хата. Отак вистрибом літають. Наче ті бджоли. Тільки не гудуть. То на дзеркалі зблиснуть, то у відрі з водою, то на миснику серед посуду.

Якби не бджоли — сидів би і дивився.

Біжу до бджіл. Гульк — а на порозі півень.

«Кукуруку!» — здоровкається зі мною.

Треба б йому нотацію прочитати, що знову водив курей у шкоду. Але він довго огризатиметься. Показуватиме, начебто не розуміє. Потім з ним побалакаю. Тільки й кажу півневі:

— Ніколи мені — йду бджіл пасти.

Він сердиться і гулькотить, мовби повен рот води набрав.

— Ото треба було в шкоду не ходити, — таки кажу йому.

Він образився і подибуляв до криниці. Ліг, очі заплющив.

Треба кинути йому зерна. А то геть розсердиться.

Кидаю зерна. Він згукує курей, а тут бджоли летять. Знову запізнився через цього півня!

Бджоли полетіли пастися аж на гречку. Якби ж вони втрапили додому!

Побіг би, пригнав би назад, але не знаю, де наші, а де чужі. Треба їх якось позначити.

Сиджу біля вуликів. Дивлюся, як танцюють золоті бджоли на сонці. Дзвенять. Раді-радісінькі, що тепло, що немає дощу і що я сиджу біля них. Ці нікуди не дінуться. Вони вулик стережуть. Як би ті не заблукали — дорога до гречки далека.

Може, собаку завести, хай пасе їх. По телевізору показували, як собаки овець пасуть. З бджолами собаці буде легше — їх вовки не крадуть. Скажу дідушеві про собаку.

Сонце гріє, трава росте, я слухаю.

Летять! Летять, наче літаки. Одна за одною. Ото, мабуть, напаслися!

Сідають. Залазять у вулик. Щось кажуть тим, які вулик стерегли. Хваляться, яка добра гречка.

Тепер ці спочивають, а ті летять.

Біжу за ними і свищу, щоб не одбилася яка в дорозі.

А назустріч дід.

— Куди це ти летиш?

— Бджоли пасти!

— Бджоли пасти? — чомусь дивується.

— Треба собаку завести, то не буде мені мороки. І курей глядітимо, і бджоли пастимо, — кажу йому, бо скільки можна без собаки жити?

— Буде тобі собака, — обіцяє.

А бджоли вже полетіли — і не видно, й не чуто їх. А мені знову потерпай, чи втраплять додому.

Ідемо з дідом до вуликів. Він щось там порається.

— Смачний для тебе мед буде, — каже дід. — Такої гречки давно вже не родило.

Бджоли діда не бояться. Сідають на білу бороду — прямо в рот заглядають, що він скаже.

А мене ще бояться. Бо не звикли. Нічого, звикнуть.

Шкода, що в мене борода не росте. Вони думали б, що я дід. І теж сідали б на бороду. О, знов летять!

Вже напаслися. І не заблукали. От розумні! Як собаки, розумні! Дід правильно їх вибрав.

Прямо над хатою — сонце. І вони вилітають начеб прямо з того сонця. Летять до вуликів. До нас. Гудуть, блищать проти сонця.

— Золоті в нас бджоли, — кажу дідові.

— А золоті ж, — погоджується. — Золоті...

Михайло Слабошпицький

1. Яка пора року описана у творі?

2. Як хлопчик спілкується з півнем?

3. Побудуй подібний діалог зі своїм другом і доповни його власними репліками.

4. Спиши перший абзац.

5. Побудуй звукову модель слова *дідусь*.

6. Поділи слово *маленькі* на склади для переносу різними способами

Слова треба переносити із рядка в рядок за складами: *ро-машка, рома-шка, ромаш-ка*.

Склад із однієї літери не залишають у попередньому рядку і не переносять у наступний: *лі-лія, яли-на*.

ПРИВІТАЙМОСЯ!

Доброго ранку!

Доброго ранку, матусенько **мила!**
Ти мене з сонечком розбудила,
усмішку **ніжну** мені дарувала,
гарного настрою всім побажала!

1. Чи сподобалось тобі привітання? Що ти хочеш до нього додати?
2. Зверни увагу на виділені слова. Чим вони особливі? Чи можна ввести у текст інші слова, від яких привітання з мамою стане ще теплішим?

3. Продовж текст побажаннями татові, братикові чи сестричці.

Миле вранішнє вітання —
це від серця побажання.
Хай тобі цей день сміється,
добре вчитися вдається!
Хай живуть між нас забави,
гарні вчинки, добрі справи!

4. Придумай побажання другові (подрузі), використовуючи дані речення і слова. Додай свої побажання. Запиши.

Оля щоранку вітається із сонечком ось так:

Світле сонечко, світи,
зігривай усі світи!

А Тарасик придумав побажання на кожен день:

Добрий день тобі, день,
будь щасливим для всіх людей!

5. Спробуй і ти привітатися з сонечком, з ранком. Що ти їм побажаш? За що подякуєш? Якого дня побажаш самому (самій) собі?

6. Зверни увагу, чи однакове значення мають обидва слова «світи». Чим вони відрізняються?

7. Запиши два словосполучення зі словом «світи» в різних значеннях.

Оля дуже спостережлива: вона помічає, що в нашій мові багато слів, схожих за звучанням, але різних за значенням. Вона придумала ось такого вірша:

Миле мило

Дуже мило слово «мило»
гарний настрій засвітило,
милуватись нас навчило.
А вже інше слово «мило» —
руки чистими зробило,
очищати все навчило!

Тарасикові дуже сподобався Олин вірш, і він разом із нею придумав ось таку історію:

Як тільки вранці сходить сонечко, діти снідають, спускаються сходами з третього поверху і зустрічаються біля під'їзду.

— Ходи швидше! — підганяє Тарасик Олю.

Швидкою ходою друзі ідуть до школи. Всі їхні однокласники вже посходились до класу.

— А давайте після уроків організуємо похід всім класом в кіно! — запропонував Тарасик. Всі зраділи.

1. Знайди в тексті слова, які мають однакове значення та спільну звукову частину. Випиши їх і познач спільну частину позначкою \sphericalangle .

У споріднених словах (словах-«родичах») є спільна частина, однакова за значенням і звучанням, — **корінь**. Тому такі слова називають іще **спільнокореневими**. Наприклад: *спів*, *співак*, *співати*.

2. Добери до слова *сад* спільнокореневі слова. Запиши їх і познач в них корінь.

У класі щоранку учні вітаються, взявшись за руки і ставши в коло. Усім приємно чути добрі слова від друзів. Бо кожне побажання — це ніби промінчик, що зігріває весь день. Тому Оля і Тарасик щодня придумують цікаві побажання. Наприклад, ось такі:

Для подруги

Моя подруженько красива,
будь завжди радісна, щаслива!

Для друга

Мені з тобою добре дуже,
бо ми з тобою завжди дружим!

1. Придумай побажання для друга, подруги чи вчительки. Запиши.

2. З яким настроєм треба говорити свої побажання?
3. Прочитай слова «добрий — злий». Які вони за значенням? А слова *добрий*, *доброзичливий*, *гарний*, *хороший*?

Слова, протилежні за значенням, утворюють пари. Обидва слова в таких парах відповідають на одне питання.

Слова, близькі за значенням, допомагають нам говорити про одне й те саме по-різному, збагачують наше мовлення.

4. Добери і запиши до слова *радість* протилежне за значенням, а до слова *друг* — близькі за значенням слова.

Чи завжди «вибач» — слово чарівне?

Оля з Тарасиком обговорювали дорогою зі школи подію, яка сьогодні трапилася в їхньому класі. Забіякуватий Дмитрик порвав зошит своїй сусідці Наталочці і при тому ще й грубо обізвав її. Вчителька сказала Дмитрові:

— Ти повинен попросити пробачення за свій вчинок!

— Не збираюсь я вибачатися! — буркнув хлопчик. — Як треба буде — ще раз зошит порву!

Але вчителька таки наполягла на своєму. І той сердитим тоном сказав «вибач», а потім показав Наталі язика. Наталочка розплакалася.

— Чому ти плачеш? Дмитро ж вибачився перед тобою!

— Зовсім ні, — крізь сльози промовила Наталя...

— І я такої ж думки, — сказала Тарасикові Оля. — Сказав «вибач», щоб відчепитися від учительки! А справжнє вибачення — це коли ти мимоволі зробиш щось недобре чи скривдиш когось, а потім щиро пожалкуєш за тим, що зробив!

— І вже більше не посмієш так робити, — погодився Тарасик.

Друзі часто просять вибачення одне в одного, адже кожен може помиляться. Вміння вибачатися — риса справжньої людини.

1. Чи погоджуєшся ти з Олею і Тарасиком? Розкажи про своє ставлення до цієї ситуації. Як, на твою думку, мав би повестися Дмитро?

2. Які добрі звертання до друга ти добереш, щоб показати йому свою щирість і правдивість? Чи будеш пояснювати, чому твоя поведінка образила іншу людину?

- 3. Розіграйте ситуацію, коли треба вибачатись. Доберіть різні варіанти вибачень.
- 4. Поміркуй над тим, чому важливо вміти прощати образи.
- 5. Розкажи свою історію, якщо тобі траплялися подібні ситуації.
- 6. Запиши слова вибачення. З одним словом склади і запиши речення.
- 7. Пригадайте, якими словами звертаються один до одного герої українських казок: «дівчино-голубонько», «котику-братику» та ін.
- 8. «Поспілкуйся» з героями прочитаних казок. Продовж традиційні українські звертання за зразком.

котик — котику

козак — ...

зайчик — ...

брат — ...

лисичка — ...

Учись звертатися!

ма́мо

Оксáнко

Україно

ко́тику

Дмі́тре

Ки́єве

ді́дусю

Андрі́йку

зе́мле

Слово-звертання на письмі виділяють комами або знаком оклику, а в усному мовленні — інтонацією.

Переглянь мультфільм **«Подарована радість»**.

1. Чи доводилось тобі ділитися з кимось радістю? А твої друзі діляться з тобою?
2. Чим ще можна поділитися, щоби навколо в усіх був гарний настрій?

З днем народження вітаю!

Сьогодні в Олі — день народження. Дорогою Тарасик привітав її і подарував шоколадку.

— Я хотів подарувати тобі букет, але знаю, що тобі не подобається, коли хтось зриває квіти на нашій клумбі. Тому я просто вибрав серед інших твою улюблену білу жоржину і побажав їй довго-довго цвісти: до самої зими! Тільки для тебе!

— Ти — справжній друг! — зворушено сказала Оля. — Я рада, що ти нарешті розумієш, чому важливо любити рослинки.

— Я ж уже не першокласник, — поважно відповів Тарасик. — Ми всі виростили за цей рік і стали мудрішими...

1. А як ти вітаєш своїх друзів з днем народження? Чи помічаєш, як змінилися твої однокласники? Чи з'явилися у тебе якісь нові захоплення?

2. Розкажи, які подарунки тобі подобаються. А що ти даруєш своїм друзям та рідним?

3. Напиши текст для вітальної листівки комусь із друзів або рідних.

Звертання

— Гей, ти хто, іди сюди!

Принеси мені води!

— Не шкода мені водички,

а шкода твоєї звички

грубо так усіх гукати,

рідне слово зневажати!

— Як же я казати маю?

— Той, хто інших поважає,

скаже: — Вибачте, будь ласка,

(в мові завжди є підказка!),

дайте кухлика водички

випить з вашої кринички!

Чуєш, як дзвенить розмова —

в діаманті чистім слова?

1. Які інтонації відчуваються у вірші? Як слова ввічливості змінюють речення?
2. Пригадай, що таке речення.

Речення виражає закінчену думку. Перше слово в реченні пишуть з великої літери. Кінець речення позначають крапкою (.), знаком питання (?) або знаком оклику (!).

3. Ознайомся з видами речень.

ВИДИ РЕЧЕНЬ

За метою висловлювання	За інтонацією	
	Неокличні	Окличні
Розповідні (про щось розповідається або повідомляється)	Пішла киця по водицю та й упала у криницю.	Пішла киця по водицю та й упала у криницю!
Питальні (про щось запитується)	Куди пішла киця? Що з нею трапилось?	Куди пішла киця?! Що з нею трапилось?!
Спонукальні (висловлюється спонукання до дії: прохання, порада, застереження, заборона, заклик, наказ тощо)	Піди, кицю, по водицю, та не впади у криницю.	Піди, кицю, по водицю, та не впади у криницю!

4. Випиши з вірша питальне речення. Доведи правильність свого вибору.

1. Виразно прочитай вірш. Які види речень у ньому використані?

Мова

Каже мій сусід Микола:
— Не навчиш kota ніколи!
Він **учитися** не хоче,
у кутку собі муркоче,
бо не вміє **говорити**.
Як когось без мови вчити?

— Може, й так, — кажу Миколі. —
Кіт не буде вчитись в школі,
та мене він розуміє,
хоч **балакати** не вміє!

Ви не вірите, що можна
зрозуміти квітку кожную,
і собачку, і синичку,
і комашку невеличку?

Квіти пахнуть нам щосили,
щоби ми їх полюбили.
Котик лащиться й муркоче,
бо **дружити** з нами хоче.

І хоч **мовити** не вміє —
та усе він розуміє.
Бо людська правдива мова
зрозуміла всім без слова.

Марія Іваненко

2. Випиши виділені в тексті слова і постав у них наголос. Склади з ними речення. Чи є серед них слова, схожі за змістом?

3. Поміркуй! Як розуміють нашу мову рослини і тварини? Чи тільки словами ми передаємо свою любов і щирість?

4. До слова *мовити* добери і запиши спільнокореневі слова. Познач корінь.

5. До слова *балакати* добери і запиши слово, протилежне за значенням.

Чим ми корисні для світу?

— Я прочитав про котів дуже цікаві речі, — повідомив Тарасик. — Вчені дослідили, що ці тварини читають наші думки, дивлячись нам в очі. Так що їх не обдуриш!

— І не тільки коти! — погодилась Оля. — Рослини ще при наближенні до них відчують, що їм хочуть нашкодити. Тому моя бабуся, навіть зриваючи рослинку на чай, просить в неї вибачення...

— Просто дехто вважає, що людина має право всім розпоряджатися в природі і берегти лише те, що вважає корисним для себе!

— Я теж думаю, що завжди треба пам'ятати, чим ми корисні для світу... — сказала Оля.

1. Чи погоджуєшся ти з Олею й Тарасиком?

2. Поміркуй! Чим ти можеш бути корисним світові, в якому живеш? Про що треба завжди пам'ятати, щоби не забруднювати його поганими вчинками і словами?

3. Створіть маленькі книжки з цікавинками про життя рослин і тварин, використовуючи власні фото чи малюнки.

Як Федько відчув у собі Людину

Пішов малий Федько з матір'ю на поле картоплю копати.

— Вісім років тобі, — каже мати, — працювати пора по-справжньому.

Підкопує мати кущ, а Федько вибирає з ямки картоплю й у відро кидає.

Не хочеться Федькові працювати. Визбирає картоплю, що зверху, а в землі не хоче порпатися.

Залишив він картоплю в одному кущі, другому.

Мати помітила таку роботу, довибирала, що Федько зоставив, та й каже:

— Хіба тобі не соромно? Людина ж дивиться і все бачить!

Оглядається Федько довкола й дивується:

— Де ж та Людина? Що вона бачить?

— У тобі, Федьку, Людина. Все вона бачить, все помічає, та тільки ти не завжди дослухаєшся до того, що вона тобі говорить. Ось прислухайся до її голосу, вона й скаже, як ти працюєш.

— А де ж вона в мені — Людина? — дивується Федько.

— У голові твоїй, у грудях, у серці, — підказує мати.

Перейшов Федько до іншого куща, позбирав картоплю, що зверху лежала. Хотів було вже залишити його, аж тут мов і справді хтось докоряє: «Що ж ти, Федьку, робиш? Порийся, там ще є картопля, у землі».

Здивувався Федько, оглянувся. Нікого немає, а мов хтось дивиться на його роботу й соромить.

«І справді, мабуть-таки, Людина бачить мою роботу», — подумав Федько, зітхнув, розгріб землю біля викопаного куща й знайшов ще кілька великих картоплин. Легше стало на душі Федькові. Аж пісеньку веселу заспівав.

Працює він годину, працює другу і все більше дивується. Ледве подумає: «Навіщо так глибоко гребтися, мабуть, уже немає картоплі», як тут хтось і підслухає його думку.

І соромно стає Федькові. Але й радісно, ой, як радісно.

«Гарний цей друг — Людина», — думає Федько.

Василь Сухомлинський

1. Як ти гадаєш, а у тебе є такий друг — Людина? Обґрунтуй свою думку.

2. Випиши з тексту речення зі звертанням. Які ці речення за метою висловлювання?

СВІТ ДОВКОЛА МЕНЕ

Прислів'я — короткі влучні народні вислови почального характеру.

Прислів'я

- ◆ Нема більшого **світу**, ніж людське серце.
- ◆ **Світанок** — дитячко, а день — його татко.
- ◆ Коли **світлиця** чиста, то і в хаті свято.
- ◆ **Світить** сонце ясно, а мамине серце — ще ясніше.
- ◆ Хто **удосвіта** встає, тому Бог дає.

1. Як ти розумієш ці прислів'я? Що спільного у виділених словах?

2. Випиши спільнокореневі слова. Познач у них корінь. Чи схожі ці слова за змістом?

3. Спробуй пояснити значення даних слів. Поділи їх на склади і постав наголос.

Світ, світло, світанок, світлиця, світлячок.

Склад, який у слові вимовляється з більшою силою голосу, називають **наголошеним**. Решта складів у слові — **ненаголошені**: *о́сiнь, капúста, помiдóр.*

Загадка

Я — Світло світу, Дерево життя.
Я — Матінка імен, душа людини.
Я — радість, і любов, знання перлини.
Я — мудрості основа і вершини.
Я дію, рухаюсь, радію і живу.
Красива, милозвучна, веселкова.
Я —

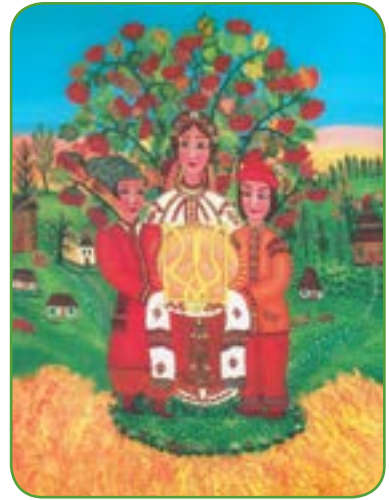
Запиши слово-відгадку. Створи «асоціативний» куц з цим словом.

У кожного — своя Україна

Жив у селі поблизу Львова звичайний чоловік. Доглядав свій город, працював у сільському клубі, а у вільні хвилини брав в руки шматок скла, пензлі, фарби — і мандрував, як Аліса в Задзеркаллі, у світ своєї Казки. Цей світ дуже мало нагадував село, в якому він жив. Але такою, якою бачив і показував усьому світу Україну Іван Сколоздра, уже ніхто інший не зможе її побачити.

А нам zostалися його неімовірно чарівні картини.

Іван Сколоздра.
Україна

Наші друзі люблять читати книжки і дивитися мультфільми. А ще Тарасику подобається переглядати документальні фільми про космос, а Олі — про життя тварин і рослин. Та найбільше вони обожнюють слухати казки та розгадувати їх таємниці.

Сьогодні дорогою до школи Оля розповіла Тарасикові ось цю казочку.

Уважно прочитай казку. Поміркуй і віднови пропущені частини тексту.

Курочка-Золотоп'юрочка

Народна казка

Були собі Дід та Баба. Та мали вони Курочку-Золотоп'юрочку. А вона знесла яєчко. Бігла Мишка-Розкусничка і розкусила те яєчко. Дідо плаче і Баба плаче, а Курочка кудкудаче.

І Пліт розхитався. А Дуб питає Плата:

— Чому ти, Плате, розхитався?

— Якби ти знав, то ти би своє гілля опустив.

Були собі Дід та Баба. Та мали вони Курочку-Золотоп'юрочку. А вона знесла яєчко. Бігла Мишка-Розкусничка і розкусила те яєчко. Дідо плаче і Баба плаче, а Курочка кудкудаче. А я розхитався.

А Дуб почув те та гілля опустив. Криниця питає Дуба:

— Дубе, чого ти своє гілля опустив?

— Якби ти знала, то ти би осунулася...

От Криничка осунулася. А Дорога питається в Кринички:

— Криничко, чому ти осунулася?

— Якби ти знала, то ти би розсілася...

А Річка питає в Дороги:

— Чого ти, Дорого, розсілася?

— Якби ти знала, Річко, чого, то ти би всю Землю залила...

А Вітер питає Річку:

— Річко, а чому ти всю Землю залила?

— Та якби ти, Вітре, знав, чого, то ти би все розвіяв та розтряс...

Як побачило те Сонце, стало Вітра питати:

— Скажи мені, Вітре, а чому ти всю Землю розвіяв та розтряс?

— Та якби ти знало, чого, то ти б усю Землю висушило...

А тут Дощ став у Сонця питати:

— Скажи мені, Сонце, чому ти всю Землю висушило?

— Та якби ти знав, то ти би всю Землю зросив.

Були собі Дід та Баба. Та **мали** вони Курочку-Золотоп'юрочку. А вона **знесла** золоте яєчко. **Бігла** Мишка-Розкусничка

Іван Сколоздра.
Великодня музика

і **розкусила** те яєчко. Дідо плаче і Баба плаче, а Курочка **куд-кудаче**. Пліт **розхитався**, Дуб своє гілля **опустив**, Криничка **осунулася**, Дорога **розсілася**, Річка всю Землю **залила**, Вітер всю Землю **розвіяв і розтряс**, а я **висушило** всю Землю.

От Дощ узяв та й зросив всю Землю. І сад зазеленів.

А Курочка-Золотоп'юрочка вийшла в сад і питає:

— Чого ти зазеленів?

Якби ти знала, чого, то ти би друге яєчко знесла.

Були собі Дід та Баба і мали вони Курочку-Золотоп'юрочку. А вона знесла золоте яєчко. Бігла Мишка-Розкусничка і розкусила те яєчко. Дідо плаче і Баба плаче...

А курочка те вчула і каже:

— Не плач, Діду, не плач, Бабо, я знесу друге яєчко!

І Дід радий, і Баба рада.

А курочка знесла друге яєчко. Та не просте — а золоте!

От і казочці кінець, а хто слухав —

Пліт — огорожа, плетена з хворосту.

Гарна казка, але задовга. Навіщо весь час повторювати, як ті герої сумують за яйцем?

Для того, щоби навчитися бути уважним. І нічого не пропустити. Мама сказала, що так тренується пам'ять. Але ти можеш переповісти її коротше!

І Тарасик розповів казку дуже коротко.

Казка — народний або літературний твір про вигадані, часто фантастичні події.

1. Спробуй і ти коротко переказати зміст казки.

2. Випиши виділені в тексті слова. На яке запитання вони відповідають? Пригадай правило про слова — назви дій.

3. Склади з ними речення, додавши слова, які відповідають на питання «хто?», «що?».

4. Чому імена героїв казки пишуть з великої літери?

Імена, по батькові та прізвища людей, клички тварин, назви країн, міст, сіл, вулиць, озер, річок, гір, морів, океанів пишуться з великої букви.

5. Запиши у зошиті назву країни, в якій ти живеш, рідного міста чи села, річки, яка протікає поблизу.

6. Чому весь світ журиться через розбите яйце? Чим воно важливе? Що нагадує тобі яйце, знесене Курочкою-Золотоп'юркою?

7. Розглянь зображення.

Чи схожа наша планета Земля на велике яйце? Чи нагадує Сонце золоте яйце?

8. Поміркуй! Що нам підказують подвійні імена героїв казки: Курочка-Золотоп'юрочка, Мишка-Розкусничка? Чи можеш ти придумати подібні імена для інших героїв казки: Плата, Дороги, Річки, Вітра, Дуба, Сонця, Дощу, Землі? А для Діда і Баби?

9. Зверни увагу на виділений текст. Чим він особливий?

10. Розіграйте казочку в ролях. Яка роль тобі найбільше подобається?

дитина

11. Підготуйте усні розповіді, письмові повідомлення, маленькі книжечки чи медіафайли про дерева, що ростуть у нашому краї (дуб, вербу, яблуню та ін.), про водойми, про дію вітру та вплив сонця на життя людей і рослин.

12. Прочитайте текст і продиктуйте одне одному по два речення. Запишіть їх у зошиті.

Пихатий півень

Ходить півень по подвір'ю. Побачив він райдугу барвисту на небі і сміється:

— У мене хвіст такий самий барвистий, кращий, ніж райдуга.

Та ось пішов дощ. Замочив пихатому півневі хвоста. Звис хвіст аж до землі. Соромно стало півневі. Втік він на сідало й більше ніколи не хвалився.

Василь Сухомлинський

Образи слова

Прочитай цього вірша так, щоб мімікою та інтонацією змалювати настрої кожної пори року.

Весна сміється і радіє,
а літо в затінку дрима.
Журлива осінь дощик сіє,
байдужо спить в снігах зима...

Уявімо собі, що ми творимо власне письмо. Колись люди не знали окремих літер, а просто записували певними значками (символами) цілі слова. Наприклад, мисливець, котрий хотів залишити повідомлення своїм товаришам про те, що в цьому лісі водиться багато ведмедів, просто малював на корі дерева трьох ведмедів — це означало багато. Або якщо він хотів попередити про небезпеку в дорозі, зображав крутий берег річки чи ще якусь перешкоду, щоб друзі могли зрозуміти послання.

1. Спробуйте передати символами і кольорами слова, які позначають ваші почуття: *радість, доброзичливість, любов, ненависть, тепло, смуток.*

2. Чи використовує сучасна людина малюнки замість слів? Доведи свою думку.

3. Прочитай вірш.

Далеко-близько

Летять хмарки понад полями,
за ними линуть журавлі.
Курличуть журно понад нами —
такі далекі і малі.
Там, за глибокими морями,
на них чекає чужина.
А ми гукаєм: «Будьте з нами!
Найближче — рідна сторона!»

4. Яка головна думка цього твору? Випиши речення, яке передає її. Яке воно за метою висловлювання?

5. Знайди і випиши з вірша слова, протилежні за значенням.

озна́ка

Вірш — невеликий поетичний твір, у якому є ритм і рима.

РОЗКАЖУ ПРО СЕБЕ Я

Мої кучерики

Вітер полем пробігав
і мене він наздогнав:
Розкуйовдив мого чуба,
потрусив гілки у дуба
і **весело** зашумів:
— Хлопця я нести б зумів,
а от дуба і не зрушу —
полечу хитати грушу!
Потім знову наді мною
легко він махнув полою:
— Це волоссячко русяве,
ніби сонце, кучеряве
поміж квітами блукало
і мене причарувало!

У нашого хлоп'ятонька

У нашого **хлоп'ятонька**
блакитні **оченятонька**,
волоссячко м'якесеньке,
а личенько білесеньке.

І зайчики, і **пташечки**,
й малесенькі **комашечки**
хотіли б з ним погратися,
та страшно їм озватися.

Олександр Олесь

А я — дівчинка маленька

А я — дівчинка маленька.
Любить мене рідна ненька,
тато, дідо і бабуся,
і сестричка-веселуся,

і мій братик **малесенький**,
і мій котик **сіресенький**,
а ще песик-гавкотун,
і горобчик-щебетун,
і дві гуски **білесенькі**,
і дві курки **рябесенькі**,
та ще квіти у садочку,
та ще рибки у ставочку,
та ще хмарка над полями,
та ще вітрик з вітерцями,
та ще сонце з промінцями!

1. А яке волоссячко у тебе — кучеряве чи пряме? Якого кольору твої очка? А личко — рум'яне чи біленьке? Розкажи про себе!

2. Випиши виділені у першому вірші слова. На яке питання вони відповідають? Добери до них спільно-кореневі слова, запиши їх. Познач корінь.

3. Випиши слова, виділені у другому вірші. Чим вони особливі?

В українській мові багато пестливих слів. Їх використовують, коли хочуть звернутися до когось лагідно, ніжно або виявити особливі почуття. Наприклад: *сестричко, Миколко; деревце, річечка.*

4. Спробуй створити нові слова за зразком:

тихий — тихесенький	милий — ...
чистий — ...	рівний — ...

Поміркуй! Чи можна утворити подібні слова від слів *високий, широкий*?

5. Випиши слова, виділені у третьому вірші. Поміркуй, яка частинка слова надає їм пестливого значення.

6. Розкажи про свого друга чи подругу.

геро́й

— Все довкола має імена, — сказала Оля.
— Зовсім ні, — заперечив Тарасик. — Хіба дерева мають імена?

— Вони мають назви, — відповіла Оля.

— Але назви — це не імена. Ми ж не кличемо по імені кожне дерево!

— Звичайно, а от домашніх тваринок кличемо!

— Тваринам люди дають клички, — поважно сказав Тарасик.

— А деяких людей теж прозивають! Он у нашому дворі цілу сім'ю називають Михаськами, хоча прізвища у них інші.

— Бувають у людей і прізвиська, звичайно. Але ім'я людини — найважливіше...

1. Як зовуть твоїх маму, тата, дідуся, бабусю? Як звати твоїх друзів? Запиши їхні імена за зразком: «Мою маму зовуть...».

2. Кого ще, крім людей, називають на ім'я?

3. Що таке «кличка»? Яку кличку має твій песик? котик? Запиши клички домашніх тварин, які ти знаєш.

4. Поміркуй! Чим відрізняються між собою ім'я, кличка, прізвисько і прізвище? Пригадай, як пишуться ці слова.

5. Запиши в зошит слова *ім'я*, *м'яч*, *м'ята*, *в'юн*, *об'єм*, *солов'ї*. Який знак ти поставиш перед *я*, *ю*, *є*, *ї*? Чому? Чи потрібно його ставити у словах *няня*, *малюк*?

Апостроф ставиться після букв **б**, **п**, **в**, **м**, **ф** та **р**, що позначають тверді приголосні звуки, перед **я**, **ю**, **є**, **ї**, які позначають по два звуки: [йа], [йу], [йе], [йі]. Наприклад: *б'ю*, *п'є*, *солов'ї*, *м'ята*, *міжгір'я*.

6. Побудуй звукові моделі слів *м'ята*, *зоря*.

Приказка — влучний вислів, близький до прислів'я, але без повчального змісту, іноді — це частина прислів'я.

◆ Де казка — там приказка.

7. Прочитай наступні вислови і визнач, котрий із них є приказкою, а котрий — прислів'ям.

◆ Яка хата, такий тин.

◆ Яка хата, такий тин; який батько, такий син.

Івасик-Телесик

Українська народна казка

Жили собі дід та баба. І не було в них дітей. Вже й старі стали. От баба й просить діда:

— Поїдь, діду, в ліс, вирубай там мені деревинку, та зробимо колисочку, то я покладу деревинку в колисочку та й буду телесувати.

Дід спершу не хотів, а баба все просить та просить. Послухався він — поїхав, вирубав деревинку, зробив колисочку...

Поклала баба ту деревинку в колисочку, колише й пісню співає:

— Люлі-люлі, Телесику,
наварила кулешику.
Буду тебе годувати,
в колисоньці колихати,
гарну пісеньку співати...

Колыхала-колыхала, телесувала, аж поки полягали увечері спати. Встають уранці — аж з тієї деревинки та став синок маленький. Вони так зраділи, що й не сказати! Та й назвали того сина Телесиком.

Росте той синок — і такий став гарний, що баба з дідом не навітшаються з нього.

От як підріс він, то й каже:
— Зробіть мені, тату, золотий човник і срібне весельце, буду я рибку ловити та вас годувати!

Дід зробив золотий човник і срібне весельце, спустили на річку, він і поплив. То оце він плаває по річці, ловить рибку та годує стареньких. А мати йому їсти носить. Та й каже:

— Гляди ж, сину, як я кликатиму, то пливи до бережка, а як хто чужий, то пливи далі!

От мати наварила йому сніданок, принесла до берега та й кличе:

— Телесику, Телесику! Приплинь, приплинь до бережка! Дам я тобі їсти й пити!

Телесик почув.

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! Це ж моя матінка снідати принесла.

Пристав до бережка, наївся, напився, відіпхнув золотий човник срібним весельцем і поплив далі рибку ловити.

А змія й підслухала, як мати кликала Телесика, прийшла до берега і давай гукати товстим голосом:

— Телесику, Телесику! Приплинь, приплинь до бережка! Дам я тобі їсти й пити!

А він чує.

— То ж не моєї матінки голос! Пливи, пливи, човнику, далі!

Спробувала змія і вдруге заманити Телесика, а він знову здогадався, що то не його матінки голосок. Бачить змія, що нічого не вдіє, та пішла до коваля:

— Ковалю, ковалю! Скуй мені такий тоненький голосок, як у Телесикової матері!

Коваль і скував. Вона пішла до бережка й почала кликати:

— Телесику, Телесику! Приплинь, приплинь до бережка! Дам я тобі їсти й пити!

А він подумав, що то мати.

— Ближче, ближче, човнику, до бережка! То ж мені матінка їсти принесла!

Та й приплив до бережка. А змія його мерщій ухопила з човна та й понесла до своєї хати.

— Зміючко Оленко, відчини!

Оленка й відчинила, змія ввійшла в хату...

1. Чи знаєш ти, чим закінчилася казка? Якщо ні, спробуй придумати своє продовження (або переглянь мультфільм про Івасика Телесика).

2. Поміркуй! Яким голосом кликала матінка свого синочка? А яким — змія?

3. Опиши словами голос матінки та змії. На які питання відповідають ці слова?

Мамин голос — Голос змії —

4. Чи здогадуєшся, чому Івасика називають ще й Телесиком? Пригадай, якими іменами найчастіше названо героїв та героїнь українських народних казок. Які підказки дають імена Іван-Побиван, Вернигора, Вернидуб, Мишка-шкряботушка, Жабка-скрекотушка та інші? Це імена, прізвиська чи клички?

5. Спиши пісеньку, яку співала баба. Підкресли слова, що означають дію предмета.

З ПОНЕДІЛКА ДО НЕДІЛІ

У дядечка Тижня

У дядечка Тижня сімейка велика:
в ній все починається із Понеділка,
а потім Вівторок дбайливо працює,
за ним Середа у сім'ї хазяйнує,
відважно береться Четвер за роботу,
бо П'ятниця вже погляда на Суботу.
Суботу всі люблять: за всіх прибирає!
Неділя усіх на гостину скликає,
всій милій сімейці спочинок дарує, —
і знов Понеділок до праці мандрує!

Який день тижня тобі найбільше подобається? Чому?
Розкажи про нього.

середá

четвѐр

неділя

понеділок

Безконечні казочки

Скажу, дітки, вам казку:
приніс зайчик дров в'язку,
поколов їх дрібненько,
зварив юшку швиденько.

Юшка була солодка —
моя казка коротка.

Скажу, дітки, і другу:
прибіг котик із лугу,
ліг собі серед печі,
муркотів дивні речі.

Дасте бубликів в'язку —
докажу вам ту казку.

Ще б і третю сказала:
мушка в хаті літала,
у сметану влетіла,
вийти звідти не вміла.

Далі — далі не можна,
бо це казка тривожна.

Ба, ще й знаю четверту:
був горобчик упертий,
дзьобав скирту він спритно:
— Змолочу усе жито!

Чи змолотить — не знати,
доведеться чекати.

Ще послухайте й п'яту:
вбіг хлопчина в кімнату,
у болоті по вуха,
бо він мами не слуха.
А що далі — не знаю,
хіба маму спитаю.
Скажу шосту вам завтра,
сьому й восьму позавтра,
у суботу дев'яту,
а в неділю десяту.
Певно, будете раді
казочок цих громаді.

Марійка Підгірянка

1. Чи подобається тобі вірш-нескінчук?

2. Які незнайомі слова зустрілися? Поясни їх значення.
За потреби скористайся тлумачним словником.

3. Спробуй поділити казкові історії по днях тижня.

4. Випиши слова, які змальовують персонажів вірша,
і склади з ними розповідь про кожного за зразком.
Зайчик (що зробив?) — приніс дров в'язку.

5. Відгадайте загадки. Відгадки запишіть. Чи є серед
них слова, протилежні за значенням?

* * *

Сім братів віком рівні, а іменами різні.

* * *

Як зветься світло те,
коли є сонце золоте?
Як зветься та п'ятьма,
коли вже сонечка нема?

* * *

Чорна корова всіх людей поборола,
а білий віл всіх людей підвів.

Слова, що відповідають на питання *скільки?*, називають кількість предметів. Це слова — назви чисел. Наприклад: (*скільки?*) три, п'ять, двадцять, сто.

6. Знайди у загадках слово, що відповідає на питання *скільки?* Поміркуй, що воно означає. Наведи приклади таких слів.

Оля з Тарасиком люблять придумувати вірші. У них вийшов лише початок вірша, а ти можеш продовжити.

Вірш-нескінчук

В понеділок треба казку розпочати.
Спершу думай: як її назвати?
Але ще немає в мене казки —
треба розпочати із підказки.
У вівторок я почну ось так:

.....
В середу

Гра «Дні тижня».

Створить команди по 7 гравців. Розподіліть між собою, хто буде яким днем тижня. А потім швидко утворить коло за порядком днів. Котра команда вправніша, та й виграє.

1. Чому про деяких людей кажуть: «У нього — сім п'ятниць на тиждень»? Спробуй пояснити.

2. Поясни зміст даного прислів'я.

Не хвали день зранку, а хвали увечері.

3. Повправляйтеся у швидкому промовлянні скоромовки.

В понеділок попонеделкуємо, у вівторок — повівторкуємо, а середа — посередині.

Починається день

Кмітливий вірш

Починається **день**:

Дзень-дзелень!

Гава крикнула: «**Кра!**»

Починається **гра!**»

Жук в ці ігри не грає –
жодних звуків не знає.

Жук ховається в **бука**,
бо не знає ні **звук**а.

Грак на граба сідає –
«**крак!**» та «**кряк!**» починає.

Дуже люблять **уроки**
галасливі **сороки**.

Аж до ночі **скрекочуть**,
а голубки — **воркочуть!**

Марія Іваненко

Зверни увагу на виділені слова. Запиши їх парами. Спробуй додати до них схожі слова, наприклад: «уроки — сороки — кроки — роки». Які літери у словах-парах не змінюються?

Щоденник

У мене свій щоденник — особливий. Щодня у ньому я пишу найкращі і щасливі слова: *мама, тато, радість, щедрість, удача, друзі*. Я щиро хочу, щоби ці слова приносили кожному щастя. І мені також.

Бо щасливі слова — ніби квітучі кущики або дерева. Вони можуть дарувати щедрі дари тому, хто хоче бути щасливим.

1. А які слова є «щасливими» для тебе? Запиши їх.

2. Послухай і поспівай пісеньку «**Я лисичка, я сестричка**».

3. Які дні тижня згадуються у пісні?

А ВЖЕ ОСІНЬ НА ПОРОЗІ

Оля з Тарасиком фотографували осінь. Вона в цьому році така золота і барвиста!

1. Опиши словами, що ти бачиш на даних світлинах. Придумай короткого вірша або оповіданнячко.

2. Прочитай уважно вірші.

Не щечече соловейко

Не щечече соловейко,
не кує зозуля.
Весна швидко пролетіла,
і літо минуло.

Гай зелений вже жовтіє,
листя опадає.
Мина тепло, мина добро,
холод наступає.

Тарас Шевченко

Вересень

Веселий вересень у лісі
повісив ліхтарі.
І **сонце на злотистім списі**
гойдається вгорі.

Юрій Клен

3. Перекажи своїми словами, про що говорить у своєму вірші Тарас Шевченко.

4. Чи все тобі зрозуміле у вірші Юрія Клена? Про які ліхтарі пише поет? Як ти розумієш виділені слова?

Осінь

Висне небо синє,
синє, та не те;
світить, та не гріє
сонце золоте.
Оголилось поле
од **серпа** й **коси**;
ніде приліпитись
крапельці роси.
Темная **діброва**
стихла і мовчить;
листя пожовтіле
з дерева летить.
Хоч би де замріла
квіточка одна;
тільки й червоніє,
що **горобина**.
Здалека під небом,
в **вирій** летючи,
голосно курличуть
журавлів **ключі**.

Яків Щоголів

1. Прочитай виділені слова. Поясни їх значення.

2. Поміркуй, про який *ключ* говорить поет. Склади і запиши речення зі словом *ключ* в різних значеннях.

3. До слова *вирій* добери і запиши слова, близькі за значенням.

4. Знайди в текстах віршів слова, що відповідають на питання *що робить?*. Випиши їх.

5. Розглянь репродукцію картини Миколи Пимоненка «Жниця». В руках жінка тримає серп, яким колись жали стебла жита і пшениці. А як тепер збирають на полі достиглий врожай? Чи доводилось тобі бачити, як це відбувається? Розкажи про це.

Микола
Пимоненко.
Жниця

6. Опиши кількома реченнями портрет жінки, яку бачиш на картині.

7. Поясни зміст прислів'я.

На чорній землі білий хліб родить.

Красива осінь

Красива осінь вишиває клени
червоним, жовтим,
срібним, золотим.

А листя просить:

— Виший нас зеленим!

Ми ще побудем, ще не облетим...

Ліна Костенко

1. Які почуття, роздуми пробуджують ці поетичні рядки?

2. Побудуй звукову модель слова *осінь*. Скільки складів у слові? Чи можна його поділити на склади для переносу? Вимов послідовно приголосні звуки. Які вони: тверді чи м'які? Які букви вказують на м'якість попереднього приголосного звука?

Приголосні звуки можуть бути твердими і м'якими. М'якість приголосних звуків на письмі позначається буквами **я, ю, є, ї, ь**. Приголосний звук [й] завжди м'який.

Співучі кольори

Цей вірш дуже подобається Олі. Бабуся вчить її вишивати і розповідає, яку силу має кожний колір: червоний — символ сили, жовтий і золотий несуть в собі радість від сонечка, срібний — сіяння зірочок, а зелений — мир, злагоду, любов.

— Уважно приглянься до кожної барви, — говорить бабуся. — Ти відчуєш, як вони співають...

Оля слухає. Справді — зелена барва звучить спокійно, мирно, червона — наче вогонь палахкотить, а жовта дзвенить, як щастя...

Опиши свої улюблені кольори. «Намалюй» ними «портрет» осені.

червоний

Крилате насіння

Кружляє над нами
насіння крилате,
радіє насіння,
що вміє літати.
Це клени високі
з осінньої гілки
синів проводжають
в далеку мандрівку.
І згадують сумно
дерева бувалі:
колись і вони
над землею ... !
— Ми знову знялись би,
як наше насіння,
та роки не ті,
і тримає коріння...
Кружляє у небі
насіння ...,

радіє насіння,
що вміє літати.
Одна насінина
з кленової крони
довірливо сіла
мені на долоню.
І каже: — Я довго
блукала над містом,
але на асфальт
не наважилась сісти.
Благаю, мій друже,
якщо це не важко,
візьми й посади мене
..., будь ласка.
Я виросту кленом
у нашому краї
і шумом зеленим
тебе привітаю.

Анатолій Качан

1. Прочитай уважно вірш. Встав пропущені слова. Які ще рослини, окрім клена, поширюють восени своє насіння?

2. Роздивись світлини. Дай відповіді на питання за зразком:

що? — дерево яке? — ... що робить? — ...

3. Прочитайте виділене слово вголос. Зверніть увагу, як вимовляються м'які приголосні звуки.

М'який подовжений приголосний звук позначається на письмі двома однаковими літерами: **світання, віття, галуззя.**

4. Побудуй звукові моделі слів *читання* і *прочитані* (книги). Зверни увагу, що подовження звука у звуковій моделі позначають двокрапкою.

знання

Калинові племінці

По **лозняку** та **вільшанику**, що за городом, неначе **багаття палахкотить**. То від червоних кетягів на калинових кущах. Ламати їх саме в пору. Бо ягоди вже прихопив морозець, а від того вони солодшають.

Принесуть діти калину додому, бабуся пов'яже її в пучки і повісить на горищі.

«Кращих ліків, ніж калина та малина, годі й шукати», — каже бабуся. Як хто простудиться, бува, вона **хутенько** заварює чай з калиною — з ягодами, листям і гілками. Посьорбаєш того чаю — і простуду ніби рукою знімає. А ще бабуся смачний кисіль з калиною

варить, піріжки пече. А коли ставить другі вікна на зиму, то у міжвіконня кладе калинові пучечки.

Взимку лютує надворі мороз, намагається і до хати прошмигнути, розмальовує шибки. А калина палахкотить собі весело: мовляв, не здолаєш, морозе!

Тетянка складає наламану калину на **пожухлій** траві, а Тарасик вигойдується мало не на вершечку розлогого куща.

— Досить уже! — гукає Тетянка братиків. — Бо й не донесемо.

Тарасик **шугає** на землю.

— Калині не шкодить, коли її ламають. Навесні вона молоді пагони викидає і стає ще пишнішою. Та оті найбільші **кетяги** лишимо для снігурів. Прилетять вони взимку сюди і **поласують** ягодами.

Тарасика й Тетянку майже не видно за **обере-мочками** калини. Здається, ніби два **пломінці** відірвалися від калинового **багаття** і пливуть почорнілим осіннім городом до хати.

Василь Чухліб

1. Прочитай уважно текст. Які назви страв та напоїв зустрічаються в тексті? Що готує твоя мама чи бабуся?

2. Переглянь виділені в тексті слова. Чи всі вони зрозумілі для тебе? Скористайся тлумачним словником.

3. Запиши у зошит слова *палахкотить*, *хутенько*, *шугає*, *пожухлій*, *багаття*, *поласують*. Якими близькими за значенням словами ти можеш їх замінити?

4. Зверни увагу на фото замерзлої шибки. Що нагадують тобі «малюнки» мороза? Оля навіть придумала казочку про те, де взимку беруться ці дивні візерунки на вікнах. Вона вважає, що душі рослин не відлітають у вирій, а туляться до вікон, щоб нагадати дітям про весну. А як думаєш ти? Можливо, ти придумаєш гарну казочку чи оповідання про малюнки Мороза.

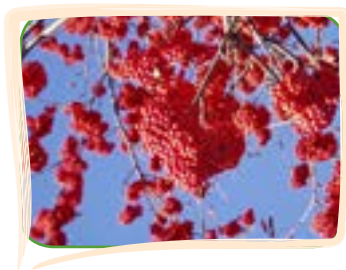

Сад здоров'я

Оля і Тарасик теж люблять прислухатися до порад дорослих та уважно спостерігають за осіннім садом біля їхнього будинку. Якщо вони чогось не знають, просто набирають на комп'ютері в «пошуку» слова: «цілющі властивості ягід калини (глоду, горобини, шипшини, обліпіхи чи калини)» — і отримують відповідь. І тому легко впізнають на фото зображені ягоди.

А ти впізнаєш?

1. Які ще плоди, окрім калини, ти бачиш на фото? Чи доводилось тобі їх куштувати? Які на смак ці ягоди?

2. Які на смак перелічені ягоди та фрукти? Запиши. На які питання відповідають ці слова?

калина — ...

яблука — ...

горобина — ...

груші — ...

шипшина — ...

вишні — ...

барбарис — ...

аґрус — ...

3. Побудуй звукову модель слова *здоров'я*.

Усі діти взимку люблять пити смачний чай з ягід. І слухати при цьому цікаві казки чи вірші. Відомий письменник Іван Франко також виніс зі свого дитинства багато казкових оповідок та байок. І уже в дорослому віці любив пере-співувати та переказувати їх своїм дітям.

Прочитай уважно народну казку в поетичному переказі Івана Франка.

Ріпка

Був собі дід Андрушка, а в нього — баба Марушка, а в баби — донечка Мінка, а в дочки — собачка Хвінка, а в собачки — **товаришка**, киця Варварка, а в киці — **вихованка**, мишка Сіроманка.

Раз весною взяв дід **лопату** та **мотику**, скопав у городі грядку велику, гною трохи наносив, грабельками підпушив, зробив пальцем дірку та й посадив ріпку.

Працював дід немарно: зійшла ріпка гарно. Щодень ішов дід у город, набравши води повен рот, свою ріпку поливав, їй до життя охоти додавав.

Росла дідова ріпка, росла! Зразу така, як мишка, була, потім, як буряк, потім, як кулак, потім, як два, а наприкінці стала така, як дідова голова.

Тішиться дід, аж не знає, де стати. «Час, — каже, — нашу ріпку рвати!» Пішов він на город — гуп-гуп! Узяв ріпку за зелений чуб: тягне руками,

уперся ногами, — мучився, потів увесь день, а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе дід бабу Марушку: «Ходи, бабусю, не лежи, мені ріпку вирвати поможи!» Пішли вони на город: гуп-гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда за плече. Тягнуть, аж піт тече. Смикає дід ріпку за гичку, смикає баба діда за сорочку, працюють руками, упираються ногами. Промучилися увесь день, —

Кличе баба дочку Мінку: «Ходи, доню, не біжи, мені ріпку вирвати поможи!» Пішли вони на город: гуп-гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда — за сорочку, дочка бабу — за торочку. Тягнуть руками, упираються ногами. Промучилися увесь день, —

Кличе дочка собачку Хвінку: «Ходи, Хвінко, не біжи, ріпку вирвати поможи!» Пішли вони на город: гуп-гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда — за сорочку, донька бабу — за торочку, собачка дочку — за спідничку. Тягнуть руками, упираються ногами,

Кличе собачка кицю Варварку: «Ходи, Варварочко, не лежи, нам ріпку вирвати поможи!» Пішли вони на город — гуп-гуп! Узяв дід ріпку за чуб, баба діда — за сорочку, дочка бабу — за торочку, собачка дочку — за спідничку, киця собачку — за хвостик.

Тягнуть і руками, і зубами, упираються ногами. Промучились увесь день — а ріпка сидить у землі, як пень.

Кличе киця мишку Сіроманку: «Ходи, Сірочко, не біжи, ріпку вирвати поможи!» Пішли вони на город — Узяв дід ріпку ..., баба діда — ..., дочка бабу — ..., собачка дочку — за спідничку, киця собачку — за хвостик, мишка кицю — за лапку.

Як потягли — та й покотилися!

Упала ріпка на діда Андрушку, дід — на бабу Марушку, баба — на дочку Мінку, дочка — на собачку Хвінку, собачка — на кицю Варварку, а мишка — шусть у **шпарку**.

Іван Франко

1. Випиши виділені в тексті слова. Спробуй пояснити, що вони означають. За потреби звернися до тлумачного словника.

2. Прочитай уважно текст, заповни словами пропуски.

3. Чи вдалося тобі запам'ятати, хто за ким рвав ріпку? Розкажи.

4. Спробуй стисло переказати зміст казки своїми словами.

5. Усно опиши те, що відбувається на городі, за допомогою слів із казки, які відповідають на питання *що робить?*, *що роблять?*. Наприклад: «Був, взяв, скопав, посадив...» — і так далі.

6. Запиши слова *велика*, *гарна*, *тішитися*. Добери до них слова, протилежні за значенням.

7. Випиши в зошит імена всіх героїв казки. Які ще слова пишуть з великої літери?

8. Розіграйте казку в ролях. Передайте рухами, мімікою, жестами, голосом характер своїх героїв.

9. Перегляньте мультфільм «Ріпка».

10. Поміркуй! Хто в казці найсильніший, а хто — найслабший? Чому?

ДАРИ ОСІНЬОЇ ПОРИ

1. Перегляньте мультфільм **«Ходить Гарбуз по городу»**. Зверніть увагу на те, що нового з'явилося в народній пісеньці.

2. Переспіваймо по-своєму народну пісеньку «Ходить гарбуз по городу».

Свято на городі

В Гарбуза сьогодні свято.
Кличе він гостей
Гарбузиха борщ варила,
диня тісто ...,
два веселі огірочки
чай запарили з медочком.
Прийде в гості Гарбузин —
у роду найстарший,
та найменший Гарбузенко,
що співає ...,
трое милих баклажанів
в фіолетових жупанах.
Дві красуні-капустини
радо прийдуть на гостину,
та ще редька чорноброва,
цибулина гонорова,
Хрін родину не забуде —
і на свято теж

1. Хто ще прийде на свято до Гарбуза? Продовж вірш. Скільки гарбузових родичів готуватимуть обід для гостей?

2. Зверни увагу, як зовуть найстаршого Гарбузового сина. А найменшого? А дружину Гарбуза? Запиши їхні імена за порядком від найстаршого до найменшого.

3. Чи відомі тобі українські прізвища Шевченко, Коваленко, Столяренко, Кравченко? Поміркуй, як вони утворилися.

4. Чи покличуть на обід ось цього скромного жителя городу? Поглянь на фото і впізнай, як його зовуть.

Кріп укинули в **окріп**:
— Я в **окропі** аж **окріп**!
Укріплю здоров'я діткам,
бо на те ж я — славний кріп!

5. Уважно прочитай виділені в тексті слова. Чим вони схожі? Чим відрізняються?

6. Пограємо в гру «**Городина**».

За допомогою лічилки учасники гри обирають Гарбуза. Всі стають в коло, а Гарбуз підходить до кожного з учасників зі словами:

По городу походимо,
позбираєм городину:
ану, роде, озивайся,
чим ти славний, признавайся!

Учасники гри називають себе: морква, буряк, картопля і т.д. Кожен має щось про себе розповісти, показати, як він виглядає і як росте, заспівати пісеньку чи станцювати свій танок.

Хто не встигне на рахунок «три» назвати овоч — вибуває з гри. Виграє той, хто найдовше протримається у грі.

7. Повправляйтеся у швидкому промовлянні скоромовок.

- ◆ Біг Прокіп через кріп — дісталоя кропу через Прокопа.
- ◆ Наш часник найчасникуватіший.

8. Прочитай і відгадай загадки.

- ◆ Є братик в петрушки, що схожий на смак, та звать не «петрух» його, а
- ◆ Сам червоний, а чуб зелений.
- ◆ Сидить панна у коморі, а коса її надворі.
- ◆ Під землею птиця кубло звела і яєць нанесла.
- ◆ Що то за голова, що лиш зуби і борода?
- ◆ Сидить баба серед літа в сто сорочечок одіта.
- ◆ Без вікон, без дверей повна хата людей.

9. Впізнай на світлині овочі, про які говориться в загадках. Запиши слова-відгадки в алфавітному порядку.

Так співає земля

Українці люблять рідну землю, вміють не лише добре доглядати її, вирощувати на ній різні плоди, а й оспівувати красу отчого краю у своїх піснях, картинах, казках.

Художниця Катерина Білокур жила в селі Богданівка неподалік від Києва. Як і всі сільські жінки, працювала у полі, а у вільну хвилинку змальовувала все, що бачила довкола. Її картини прославили красу нашої землі на весь світ.

Натюрморт
«Квіти та овочі»

Натюрморт
з хлібом

1. Розглянь репродукції картин народної художниці Катерини Білокур. Що ти бачиш на них? Чи зображено городину? Яким ще словом ти назвеш городину? Чи бачиш ти садовину?

2. Запиши назви овочів, фруктів та квітів, зображених на картинах. Які спільні звуки мають слова *городина* і *садовина*?

3. Запиши назви відомих тобі плодів, яких немає на картинах. Постав у цих словах наголос.

4. Пограємо в гру «Садовина».

Лічилкою обирають Яблуньку. Вона примовляє:

Наш садочок — як віночок:
подай, роде, голосочок!
Всі смачненькі ми із вами —
похвалімося плодами!

«Фрукти» називають себе,
розповідають, які вони на
смак, танцюють танець чи при-
думують про себе пісеньку.
Виграє той, хто назве най-
більше садових дерев та кущів
і найцікавіше про них розпо-
вість.

*Катерина Білокур.
Привіт урожаю*

Вечірня пригода

Увечері Оля вийшла з бабусею у скверик біля будинку і раптом почула, як під кущиком щось сопе і наче кашляє. Дівчинка аж злякалась, бо нікого не було видно.

— Це їжачок, — заспокоїла її бабуся.

— Я хочу його побачити!

— Візьми завтра мисочку з молоком, поклади в тому місці, де він зараз вовтузиться, і трішки почекай. Він обов'язково захоче попиту молочка!

Так вона і зробила. На-
ступного дня їжачок виліз
зі своєї схованки і побіг
до мисочки. Тут Оля його
і сфотографувала!

1. Поміркуй! Чи прийде на го-
роднє свято ось цей сусід
гарбузових родичів? Чим
він буде ласувати там?

- 2. Пригадай цікаві історії, які тобі доводилось читати або чути про їжачків чи про інших жителів саду та городу.
3. Розглянь світлини. Як ти назвеш цих мешканців садів та городів одним словом? Кого з них тобі доводилось бачити?

- 4. Вимов приголосні звуки у слові жаба. Як вони вимовляються — з голосом і шумом чи тільки з шумом? А у слові кіт?

Приголосні звуки, які утворюються з участю голосу і шуму, називаються **дзвінками**.

Приголосні звуки, які утворюються тільки з участю шуму, називаються **глухими**.

Цікавинки про тварин

Граки, які постійно галасують на деревах, настільки розумні, що можуть жартувати один над одним.

Білки дуже люблять гратися з дітьми, із задоволенням приймають від них подарунки. І самі приносять неабияку користь: садять тисячі нових дерев щороку, просто забуваючи, де вони сховали свої жолуді. Вони добрі й чуйні: вигодовують чужих білченят, що zostались без мами. Ці звірятка мо-

жуть впасти з висоти тридцять метрів і при цьому не отримати жодного ушкодження. Все це завдяки пухнастому хвосту, який вони використовують як парашут.

Жаби особливі тим, що своїми великими очима можуть одночасно дивитися в різні боки — вгору, убік і вперед.

Кріт — непроханий гість городу, бо часто псує грядки. А трудиться він вдень і вночі, будуючи під землею цілі замки. Крота вважають сліпим, але насправді він розрізняє світло і рух.

Їжак — один із найстаріших жителів нашої планети, який з'явився приблизно п'ятнадцять мільйонів років тому. Взимку їжак спить аж сто двадцять вісім днів! Тому восени він багато їсть, щоб витримати довгу зиму.

Метелики відчувають смак ногами. Тому вони так терпляче топчуться своїми лапками по пелюстках квітки.

1. Прочитай текст і спробуй одним реченням повідомити щось найважливіше про одну з описаних тварин. Наприклад: «Граки — розумні...».

2. Придумай коротке оповіданнячко або вірш про їжачка чи іншу тваринку. Можеш скористатися підказками-цікавинками.

3. Випиши слова *вперед*, *грядки*, поділяючи їх на склади. Підкресли букви, які позначають дзвінки приголосні звуки в кінці слова і складу. Чітко вимов відповідні звуки.

В українській мові дзвінки приголосні звуки в кінці слова і складу вимовляються дзвінко: *рід*, *голуб*, *книж-ка*, *беріз-ка*.

4. Знайди в тексті «Цікавинки про тварин» і запиши слова, що означають число. На яке питання вони відповідають?

ДРУЗЬЯМИ СВІТ БАГАТІЄ

Як знайти друга

Якщо у тебе ще немає доброго приятеля, то Оля з Тарасиком відкриють свої секрети справжньої дружби.

Отже, слухайте уважно.

Секрет перший:

Треба **дуже захотіти мати друга**.

Якщо тобі сильно цього захочеться — це означатиме, що у тебе щире серце, і ти хочеш із кимось поділитися іграшками, смачними цукерками, книжками, своєю радістю.

Секрет другий:

Треба **бути уважним!**

До своїх сусідів, з якими граєшся у дворі, до звірят, квітів — до всього-всього на світі! Всі вони можуть стати твоїми друзями!

Секрет третій:

Коли з кимось граєшся чи розмовляєш, **слухай не тільки себе!**

Бо той, хто вміє слухати, зуміє почути щось цікаве і зацікавити інших. Твій майбутній друг обов'язково захоче поділитися своїми таємницями. І буде щасливий, коли ти уважно вислухаєш його.

Секрет четвертий:

Навчися **любити і прощати образи!**

Якщо ти зумієш прощати другові маленькі образи, — він теж прощатиме тобі. І це принесе вам велику радість.

Секрет п'ятий:

Умій **дарувати і ділитися!**

Це вміння — найважливіше у стосунках між друзями.